

Observationsundersøgelser

Det lyder umiddelbart ligetil at foretage observationer, men hvis man skal foretage videnskabelige observationer, er det ikke så let, som det måske ser ud til. En af de første udfordringer er at gøre sig klart, hvad man helt præcist vil observere. Prøv engang at tage ud i det nærmeste shoppingcenter, station eller sæt dig på en bænk i en park og prøv at nedskrive det, som du ser. Du vil hurtigt finde ud af, at der sker for meget til at du kan registrere det hele. Det viser meget godt problemstillingen med det, som man kalder selektiv perception. Vi lægger mærke til noget og ser ikke resten. Det er en af grundene til, at vi er nødt til at gøre os helt klart, hvad vi vil observere, hvilken type data vi er ude efter, og hvordan vi vil indsamle dem.

Rå data kan være visuelle (video), lydige (båndoptager), eller skriftlige (noter nedskrevet under observationen).

I princippet observerer forskeren altid i forbindelse med psykologiske undersøgelser. Også i laboratoriet i løbet af det psykologiske eksperiment eller i løbet af et interview. Imidlertid forstår man ved en observationsundersøgelse, at forskeren laver en systematisk observation af et fænomen.

At observere betyder, at man bruger alle sine sanser. Observationer af adfærd kan give mange interessante oplysninger, som man ikke kan få på andre måder. Til gengæld er det en krævende form for undersøgelse, som både tager tid og resulterer i mængder af data, som skal behandles. Forskeren kan som regel kun koncentrere sig om få typer af adfærd ad gangen, så man går glip af alt det andet, som også sker. Dette kaldes '*sektiv perception*'.

Det kan være en god ide at kombinere observationer med interview eller spørgeskema for at få bedre information om helheden. Antropologer benytter sig ofte af flere metoder til at indsamle data, når laver undersøgelse af andre kulturer, for at forsøge at forstå deres måde at leve på. Det kræver lang tid at sætte sig ind i en anden kultur, bl.a. er man nødt til at lære sproget, fordi feltobservationer som regel kombineres med interview.

Feltobservation

Man taler om **feltobservationer** eller feltarbejde, når forskeren observerer fænomener i et naturligt miljø. Det kaldes også naturalistiske observationer. Eksempler på dette er sociologen som i en længere periode har opholdt sig på en massageklinik i København¹ og antropologen Marie Stender, som lavede feltarbejde i 3 nye kvarterer i København² for at undersøge, hvordan synligheden og åbenheden i den nye arkitektur påvirker beboernes og de forbipasserendes adfærd. Normalt tager sådanne observationsundersøgelser lang tid, fordi indsamling og analyse af data er krævende. Feltarbejde er inspireret af antropologers og etnografers arbejde i felten. Inden forskeren drager ud i felten, har han besluttet sig for at studere et bestemt emne. Et godt forberedt feltarbejde indebærer, at forskeren har læst sig ind på sit område. Endvidere opholder han sig længe i felten – ofte i flere år- hvor han observerer mens han deltager i det almindelige liv i felten. Han taler med andre (informanter) om bestemte ting, som han er interesseret i, og han tager noter samtidig med, at han analyserer sine data løbende. Når forskeren kommer hjem, skal han formidle resultatet af sin undersøgelse.

Det er klart, at forskeren ikke kan undgå at blive påvirket af et sådant kulturmøde, både fagligt og personligt. Et feltarbejde giver mulighed for en øget tværkulturel forståelse og forbedrer forskerens evne til at forholde sig til andre kulturer samtidig

¹ Pigerne på lagnet **Weekendavisen 26 januar 2007**

² GLASHUSE: Verden i et vindue **Information 13 november 2006**

med at han får mulighed for at reflektere over sin egen kultur og dens værdigrundlag. Imidlertid er der også den fare, at forskeren kommer til at se på den observerede kultur med 'sine egne briller', sådan at han evt. kun får øje på manglerne i den observerede kultur.

Felteksperiment

Forskeren kan også lave **felteksperimenter** og observere, hvad der sker. Her påvirker forskeren selve undersøgelsesmiljøet, fordi han vil se, hvad der sker. Prøv fx selv at se, hvordan dine medpassagerer opfører sig, hvis du sætter dig bagest i bussen og begynder at synge i vilden sky. Eller prøv at stille dig på et sted og se op i luften. Inden længe vil der stå en del andre, som også ser op i luften.

Feltobservationer

- Mennesker eller dyr observeres i deres naturlige miljø. Forskeren kan observere børn i en børnehave, folk på indkøb i et shoppingcenter, elever i læringsituationer eller kræftpatienter på et hospital.
- Stor økologisk validitet fordi man antager, at det observerede er naturlig adfærd.
- Der kan være tale om *kontroleffekt*, dvs. de undersøgte påvirkes af at blive observeret, så der alligevel ikke er tale om helt naturlig adfærd. Det kan fx være, at eleverne i en klasserumsobservation hele tiden ser på observatøren. Hvis undersøgelsen kører over en længere periode, vil dette som regel holde op, fordi de observerede har vænnet sig til observatøren.
- Der kan være tale om *Rosenthalereffekten*, dvs. forskeren ubevidst påvirker udfaldet af undersøgelsen.
- Der er etiske overvejelser involveret: er det fx etisk at observere fremmede uden deres viden?

Felteksperiment: Kontrolleret observation

- Forskerne har sat en bestemt situation op for at undersøge, hvad der sker, fx mor-barn interaktioner.
- Kontrol betyder mindre økologisk validitet. Kan man være sikker på, at den måde mor og barn opfører sig på afspejler den måde, de opfører sig på, når forskeren ikke iagttager dem?

Observatøren kan være ikke-deltagende eller deltagende.

En **ikke-deltagende observatør** kan beskrives som en person, der som tilskuer registrerer, hvad der foregår i undersøgelsesmiljøet. Fordelen ved denne metode er at observatøren har kontrol over observationen og kan være objektiv. Der kan være problemer med kontroleffekt og Rosenthalereffekt.

En **deltagerobservatør** bliver medlem af den gruppe som observeres. Dette mindsker kontroleffekt, men til gengæld kan forskeren blive påvirket af det miljø, som undersøges. Hvis man fx opholder sig længe i et bestemt miljø, fx på en skole, kan man risikere, at man bliver mindre objektiv. I nogle tilfælde kan det direkte være farligt at være deltagerobservatør. Forestil dig, hvad der vil ske, hvis man som forsker har valgt at undersøge magthierarkier i Hells Angels og derfor er blevet en del af gruppen, som opdager, hvad man går og laver. Der er generelt etiske problemer i at være deltagerobservatør, hvis de observerede ikke har kendskab til, at de bliver observeret men ikke altid. Hvis man observerer folk, fx på en cafe, hvor de ligesom en

selv foretager sig helt normale ting, som de ville gøre under alle omstændigheder, behøver man ikke informere de observerede.

Her er et berømt eksempel på en undersøgelse med brug af deltagerobservatør

Festinger, Riecken and Schacter (1956)³. I 1950'erne læste socialpsykologen Leon Festinger i avisen om en religiøs kult, der hævdede, at de havde modtaget besked fra det ydre rum om, at byen ville gå under i en syndflod. Gruppen mente, at de ville blive reddet af en flyvende tallerken før alle andre ville gå til grunde. Festinger og nogle af hans medarbejdere sluttede sig til gruppen og optrådte, som om de troede på historien. I virkeligheden foretog de en deltagerobservation. Medlemmerne af kulten havde gjort åbenlyst rede for deres profetier, og mange af dem havde solgt deres jordiske gods og sagt deres jobs op. Forskerne ønskede at studere, hvordan kultmedlemmerne ville reagere, når de opdagede, at jorden ikke gik under. Festingers teoretiske grundlag for undersøgelsen var teorien om kognitiv dissonans. Iflg. teorien ville kultmedlemmer opleve dissonans mellem deres kognitioner, når det sket, hvilket skulle medføre, at de enten ændrede deres kognitioner for at genskabe balance, eller også ville de ændre deres adfærd. Da datoen for syndfloden kom og gik uden hverken flyvende tallerken eller vand, klarede nogle af kultmedlemmerne det gennem at tilføje en ny overbevisning: deres bønner havde reddet byen. Andre medlemmer af kulten kunne ikke klare skuffelsen og forlod simpelthen gruppen. I løbet af forholdsvis kort tid spredtes gruppen for alle vinde. Undersøgelsen bekræftede således forklaringsværdien af teorien om kognitiv dissonans.

Dataindsamling

En observation kan være **struktureret** eller **ustruktureret**

I den strukturerede observation arbejder man ud fra kategorier, som på forhånd er fastsat, og man bruger et observationsskema.

I den ustrukturerede observation observerer og noterer man alt, og finder senere ud af, hvad der kan være relevant.

Videofilm: Man kan samle data ved at videofilme, men det kræver de observeredes godkendelse. Man skal også være opmærksom på, at det kan være svært at analysere data fra en film, især hvis den er lang. På den anden side kan det være en fordel at have optaget observationen, fordi man kan spole frem og tilbage og måske få øje på ting, som man i første omgang var uopmærksom på.

Feltnotater: det anbefales, at man får et system til at tage feltnotater, inden man tager ud i felten. De skal være fyldige og beskrivende, og man skal forsøge at få så mange informationer som muligt og fra forskellige perspektiver. Det vil hjælpe en, når man til sidst skal analysere for at nå frem til en syntese.

De indsamlede data kan være **kvantitative** eller **kvalitative**.

Kvantitative data indsamles gennem strukturerede observationer, som har til formål at registrere udvalgte fænomener, fx forskellige typer af dominansadfærd hos chimpanser eller forskellige typer aggressionsadfærd hos drenge og piger. Forskeren har på forhånd udarbejdet observationsskemaer med forskellige kategorier af adfærd af interesse, og det er forholdsvis nemt at måle reliabilitet. Især hvis flere observatører observerer i det samme felt, så man kan sammenligne resultater af observationerne.

Kvalitative data opnås typisk gennem ustrukturerede observationer. Man går ikke ind i felten med nogle faste ideer på forhånd om betydningen af det, men man *undersøger*, og man er åben for, hvad der viser sig undervejs. Hvis man vil undersøge det psykiske arbejdsmiljø på en hospitalsafdeling, vil man typisk foretage en kvalitativ observation. Fordi man ikke kan forudsige resultatet af observationen, er det vanskeligt at måle reliabilitet.

---

³ Festinger, L., Riecken, H.W. & Schacter, S. 1956. *When Prophecy Fails*. Minneapolis,: University of Minnesota Press.

Eksempler på observationsundersøgelser

- kønsrollestereotyper i TV, børnebøger, reklamer, gamle danske film, (indholdsanalyse)
- vold i tegnefilm (indholdsanalyse)
- Børns leg på en legeplads: forskellige typer af leg.
- Kvinder på cafe: hvad taler de om?
- Mænds og kvinders kommunikationsmønstre
- Fordomme i film, fx Philadelphia med Tom Hanks
- Stereotyper og fordomme i aviser, politikeres tale⁴
- Normbrud- hvordan reagerer medpassagerer i en bus, hvis man begynder at synge i vilden sky?
- Non-verbale kommunikationsmønstre (fx gestik, øjenbevægelser, fysisk afstand (proksemiks))
- Påklædning, frisure, make-up som kommunikation (forskelle hos forskellige subgrupper). Kan følges op med interview.
- Interpersonel kommunikation – ud fra status

Reliabilitet

- Man kan sammenligne sine observationer med en andens for at se, om der er overensstemmelse. På den måde kan man sikre, at der er nøjagtighed og konsistens i observationen. Det indebærer, at man bruger de samme kategorier, og følger de samme procedurer.
- Normalt anses reliabiliteten for lav, hvis der er tale om kontroreffekt, dvs. hvis observatøren er biased, dvs. hvis forskeren er offer for selektiv perception eller fortolker det observerede ud fra sin egen verden i stedet for konteksten og deltagernes perspektiv.
- Gennem træning af observatører kan man sikre højere reliabilitet.
- Kan være en fordel at lade flere observatører arbejde samtidig fordi
  - kan notere hvad andre måske ikke opdager
  - hvis flere er enige om at have set noget, vil man opnå større validitet
  - men man skal være opmærksom på, at forskellige personer kan fortolke det observerede forskelligt

Validitet

- at sikre at man undersøger det, som man havde til hensigt at undersøge.

---

⁴ se Rolf Kuschel og Faezeh Zand: Fordomme og stereotyper. Frydenlund 2007, s. 107-113

